

Коваль Катерина

здобувачка ступеня доктора філософії
Рівненського державного гуманітарного університету,
м. Рівне, Україна

ORCID: 0000-0002-8139-1941

e-mail: katernyna.koval@rshu.edu.ua

ФОРМУВАННЯ ПОЛІКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ БАТЬКІВ-ВИХОВАТЕЛІВ У ДИТЯЧОМУ БУДИНКУ СІМЕЙНОГО ТИПУ

Анотація. У статті акцентовано увагу на полікультурній освіченості батьків-вихователів. Підкреслено її важливість для успішної реалізації полікультурного виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування в дитячих будинках сімейного типу. Наголошено, що дитячий будинок сімейного типу стає новим соціокультурним середовищем, з великою ймовірністю різним за етнічним складом, культурою, релігією, в якому формуються традиції, звичаї, уклад, новий порядок, правила поведінки вихованців. Обґрунтовано спрямування цієї сімейної форми – забезпечення інтересів дітей та їхня соціалізація у багатокультурному суспільстві. По трактовано полікультурну компетентність як педагогічний феномен. Виокремлено особливості та компоненти навчання та підготовки батьків-вихователів.

Установлено, що в наукових дослідженнях полікультурна компетентність вивчається з різних боків: як особистісне утворення індивіда, що включає знання про багатокультурний простір, вміння та навички міжкультурної взаємодії; як здатність жити в багатокультурному суспільстві на основі засвоєних знань та вмінь; як перетворюючий навчальний процес, що полягає не лише в опануванні особистих полікультурних здібностей, а й у вмінні виховати їх у інших. Зроблено висновок про те, що полікультурна компетентність батьків вихователів – це поєднання особистих якостей на основі розуміння культурних відмінностей різних народів та толерантного ставлення до них, здатності організувати співжиття представників різних культур та вмінні застосувати ці знання у вихованні дітей-сиріт та дітей без батьківського піклування.

Ключові слова. Компетентність, полікультурна компетентність, полікультурне виховання, полікультурне середовище, батьки-вихователі, дитячий будинок сімейного типу, толерантність, полікультурність.

Постановка проблеми. Полікультурне виховання у дитячих будинках сімейного типу є необхідним, як для налагодження взаємин між батьками-

вихователями та дітьми, так для формування толерантного ставлення до інших та членів колективу у процесі взаємодії. Успішність реалізації такої взаємодії залежить від рівня сформованості полікультурної компетентності батьків-вихователів, що передбачає поєднання як індивідуальних якостей батьків-вихователів, так і їх практичних навиків під час виховання дітей-сиріт та дітей без батьківського піклування. Тому розкриємо процес формування полікультурної компетентності батьків-вихователів.

Аналіз останніх досліджень з проблеми. Різні аспекти проблеми формування полікультурної компетентності, стали об'єктом наукового пошуку зарубіжних та українських дослідників. Полікультурність та полікультурне середовище вивчали А. Перотті, О. Грива, Н. Романенко, І. Ковалинська. Полікультурне виховання розглядається в зарубіжних концепціях Д. Бенкса, Р. Хенві, Х. Гелферда, У. Шмідта та публікаціях українських вчених О. Петренко, П. Кендзьора, В. Хребтова, Г. Абібулаєва, Н. Харкова, А. Солодкої, В. Мичковської, І. Лощенова, Л. Голика тощо. Питання толерантності стали об'єктом вивчення для О. Гриви, А. Гусева, М. Уолцера, О. Хижняка, І. Тищика. Полікультурну компетентність вивчали О. Пометун, В. Кузьменко, Л. Гончаренко, Р. Агадулін тощо.

Мета статті – дослідити процес формування полікультурної компетентності батьків-вихователів. Аналіз основних компонентів полікультурної компетентності дасть змогу підготувати батьків-вихователів до освітнього процесу та визначити їхній виховний потенціал для забезпечення повноцінного та гармонійного розвитку дітей, встановлення сприятливого комфортного середовища у дитячому будинку сімейного типу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування полікультурної компетентності батьків-вихователів у дитячому будинку сімейного типу – основа полікультурного виховання. Для ефективності реалізації цього процесу необхідне розуміння категорії «полікультурна компетентність» та виокремлення її компонентів, що важливо для батьків-вихователів під час роботи з дітьми-сиротами та дітьми без батьківського піклування. Осмислити сутність цього поняття неможливо без знання терміну «компетентність», який походить з латинської мови *competens* (*competentis*) та означає поінформованість, обізнаність, авторитетність (Морозов та Шкарупа, 2000, с. 282). На сьогодні є безліч визначень компетентності як загальнокультурної, соціальної, професійної категорії. Як педагогічне явище це поняття вивчали такі зарубіжні та українські дослідники, як: Дж. Равен, В. Хутмахер, Н. Хомський, І. Родигіна, І. Гушлевська, П. Грабовський, О. Овчарук, О. Пометун, М. Головань, Н. Мойсеюк, С. Бондар, Н. Лисенко тощо. У нашому дослідженні компетентність батьків-вихователів розглядаємо не як професійну характеристику чи предметну сферу, а як інтегровану систему, що поєднує набуті якості та здатності особистості в процесі навчання (знання, досвід,

цінності і ставлення) та діяльність (здатність, вміння, майстерність), тобто компетентність – це якість особистості, яка необхідна для якісної продуктивної діяльності в певній сфері (Мойсеюк, 2007).

У зв'язку з відсутністю єдиного визначення компетентності як категорії, поняття «полікультурна компетентність» розглядається в різних аспектах. Наприклад, одним із них є здатність жити і діяти в багатокультурному середовищі, про що широко висвітлено в публікаціях Дж. Тейлор, А. Томас, А. Фантіні, Р. Бін, В. Кузьменко, Л. Гончаренко, В. Кузьменко, Р. Агадулін. Учені підкреслюють, що проявляється цей бік полікультурної компетентності в здатності визнавати, поважати, цінити та продуктивно використовувати у власній та інших культурних умовах і детермінантах – сприйняття, судження, відчуття та дії з метою створення взаємної адаптації, толерантності до несумісності (Thomas, 2003).

Полікультурну компетентність як особистісне утворення на основі знань своєї та інших культур, вміння налагоджувати процес міжкультурної взаємодії, толерантного ставлення до людей різних національностей досліджували М. Ракотомена, О. Біда, В. Дзямко, Н. Маринець, Л. Перетяга, Л. Воротняк.

Л. Гончаренко, А. Зубко, В. Кузьменко розглядають полікультурну компетентність як перетворюючий навчальний процес, що проявляється не лише у здатності жити й діяти в багатокультурному середовищі, а й у теоретичній та практичній готовності до здійснення своєї діяльності (Гончаренко, 2007).

Слід зауважити, що більшість досліджень присвячені формуванню полікультурної компетентності педагогів, студентів, учнів та дітей дошкільного віку. Однак, коли йдеться про батьків-вихователів у дитячому будинку сімейного типу, то необхідно враховувати сімейне виховання з поєднанням педагогічних умов, тобто полікультурна компетентність батьків вихователів має бути поєднанням особистісних якостей на основі розуміння культурних відмінностей різних народів та толерантного ставлення до них, здатності організувати співжиття представників різних культур та вмінні застосувати ці знання у вихованні дітей-сиріт та дітей без батьківського піклування. Тож виникає необхідність полікультурної обізнаності батьків-вихователів і вміння застосовувати ці знання.

Структура полікультурної компетентності, складна, а тому є непростим і механізм її формування, що робить цей процес нелегким і тривалим у часі. Вона може формуватися як під час індивідуальної парної взаємодії (вихованця та дорослого або вихованців між собою), так і під час колективних взаємовідносин, які можуть бути спеціально організованими, стихійними або частково організованими. (Березюк, 2015).

Ядром полікультурної компетентності є сукупність теоретичних знань про багатокультурний світ, опанування основними поняттями щодо полікультурності як явища, міжкультурної взаємодії та особливостей полікультурного виховання. Набутий комплекс таких знань, умінь, навичок, цінностей, якостей дає особі змогу правильно розуміти й

оцінювати проблеми сучасного полікультурного простору та спроможність до успішної взаємодії із представниками інших культур на різних рівнях (Пришляк, 2021). Ця пізнавальна діяльність має бути свідомою та природною, базуватися на життєвому досвіді та взаємозв'язку з різними культурами, вивченням традицій, звичаїв, ментальності, правил поведінки представників різних етнічних груп, віросповідань, тощо.

Ключову роль у формуванні полікультурної компетентності відіграє мотивація. У загальнонауковому контексті мотивація виступає складним поєднанням рушійних сил поведінки людини, що актуалізується за допомогою цілей, інтересів, потреб, ідеалів, потягів, які безпосередньо детермінують діяльність особистості (Асєєв, 1974). Мотивація батьків-вихователів пов'язана з цілою низкою особистих спонукань до створення дитячого будинку сімейного типу та виховної діяльності дітей-сиріт та дітей, які позбавлені батьківського піклування. В нашому дослідженні – це потреби, цілі, мотиви, інтереси, які зумовлюють прояв пізнавальної активності батьків-вихователів та прагненні до полікультурного виховання.

У ціннісну основу полікультурної компетентності покладено гуманістичні ідеї, морально-етичні цінності та ступінь толерантності, визнання загальнолюдських прав представників різних етнічних, культурних, мовних, релігійних спільнот. Орієнтирами гуманістичного спрямування є погляди В. О. Сухомлинського, який вважав, що виховання поваги до представників інших народів повинно здійснюватися крізь призму загальнолюдських цінностей. «Виховання є тривалою педагогічною підготовкою маленької людини для усвідомлення істини: людина – найвища цінність» (Сухомлинський, 1976-1977, с.10). Принципи толерантності викладені у Декларації ЮНЕСКО від 16 листопада 1995 року (Декларация принципів терпимости, 1995). На рівні сім'ї толерантність – різновид взаємодії та стосунків на основі сприйняття і терпіння щодо різниці у поглядах, уявленнях, позиціях, діях. Вона проявляється через повагу і терпимість, прийняття й розуміння розмаїття культур, способів самовизначення, проявів людської індивідуальності. Толерантність – поняття етнічне, релігійне, гендерне, політичне тощо. Ця модель взаємин опирається на єдності, взаємозалежності, повазі прав та утриманні від заподіяння шкоди. Розуміння і дотримання такої моделі на сучасному етапі має бути актуальним на всіх рівнях суспільного життя, особливо, коли йдеться про початковий інститут виховання дітей – сім'ю. Індивідуальність людини, світоглядні пріоритети та стереотипи поведінки залежать від умов та середовища, у якому вона буде зростати. Саме дитячий будинок сімейного типу виступає таким інститутом, батьки-вихователі якого мають не просто зрозуміти основи полікультурного виховання, а й належно організувати умови, за яких на прикладі сімейних стосунків дитина буде вихована толерантною та соціально зрілою особистістю, з демократичним світоглядом та творчим мисленням.

Для організації полікультурного виховання та толерантного ставлення необхідно створення спеціальних педагогічних умов: налагодження позитивної міжкультурної комунікації та забезпечення умов співробітництва, пізнання культур та традицій за допомогою різних засобів виховання. Це є комунікативною складовою полікультурної компетентності, що полягає у формуванні вмінь і навичок взаємодії на основі толерантності та взаєморозуміння (Агадуллін, 2004). Мета комунікативного компонента – організація інформованості, партнерства, відкритості, неупередженого ставлення, відповідальності та пропорційного розподілу обов'язків. Опанування прийомів та способів соціальної взаємодії допоможе вирішувати конфліктні ситуації. У дитячому будинку сімейного типу мають бути створені рівні можливості для участі у житті та повага до культурної самобутності кожної особистості. Налагодження міжкультурної комунікації у дитячому будинку сімейного типу відбувається через безпосередній контакт представників різних культур. Тому необхідно акцентувати увагу на ознайомленні батьків-вихователів, які приймають дітей інших національностей до дитячого будинку сімейного типу, зі стереотипами поведінки, інтересами, культурними цінностями, мовними особливостями, звичаями тощо.

Сформованість полікультурних умінь і навичок, досвід позитивної взаємодії з представниками різних культур батьків-вихователів є діяльнісним компонентом полікультурної компетентності. Він визначає практичну готовність та здатність здійснювати виховну функцію та організовувати полікультурне виховання у дитячому будинку сімейного типу.

Процес формування полікультурної компетентності батьків-вихователів буде успішним лише із урахуванням усіх її структурних компонентів, досвіду взаємодії та з використанням педагогічних засобів.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Отже, полікультурна компетентність батьків-вихователів має бути не лише якістю, а й проявлятися у здатності жити та організовувати співжиття в багатокультурному середовищі, яким виступає дитячий будинок сімейного типу. Крім того, полікультурна компетентність батьків-вихователів спрямована на виховання поваги та толерантного ставлення до дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, до представників різних культур, національностей, етносів, релігій, груп, що дасть змогу саме цій категорії дітей прийняти себе такими, якими вони є, легше адаптуватися та соціалізуватися в майбутньому.

Формування полікультурної компетентності батьків-вихователів – це процес, який відбувається постійно, засвоюється ними власна культура і пізнається інша. Розуміння важливості полікультурної компетентності батьків-вихователів для виховних функцій у дитячих будинках сімейного типу спонукає в подальшому до дослідження методик формування

полікультурної компетентності для подальшого застосування у навчанні батьків-вихователів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Морозов, С. та Шкарапута, Л. (2000). *Словник іноземних слів*. Київ: Наукова думка. 680 с.

Мойсеюк, Н. (2007). *Педагогіка*. Навчальний посібник 5-те видання, доповнене і перероблене. Київ, 656 с.

Thomas, A. (2003). *Intercultural competence: Princilpes, problems, concepts*. Erwagen, Wissen, Ethik, 14 (1), pp. 137–150.

Гончаренко, Л., Зубко, А. та Кузьменко, В. (2007). *Розвиток полікультурної компетентності педагогів загальноосвітніх навчальних закладів*. Херсон: РІПО, 176 с.

Березюк, О. (2015). Системний підхід до формування полікультурної компетентності майбутніх фахівців в сучасному освітньому просторі. *Професійна педагогічна освіта: системні дослідження: монографія*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, сс. 193–209.

Пришляк, О. (2021). *Теорія і методика формування міжкультурної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій*. Доктор педагогічних наук, Тернопіль, 560 с.

Асєєв, В. (1974). Проблема мотивації та особистості. *Теоретичні проблеми психології особистості*. № 23, сс.122–125.

Сухомлинський, В. (1976-1977). *Як виховати справжню людину*. Вибрані твори: в 5 т. Київ: рад. шк., Т. 2. 177 с.

Декларація принципів терпимости (1995). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU95324> (дата звернення 11.09.2020).

Агадулін, Р. (2004). Полікультурна освіта: методолого-теоретичний аспект. *Педагогіка і психологія*. Київ: «Педагогічна преса», № 3, сс. 18–29.

REFERENCES

Morozov, S., Shkaraputa, L. (2000). *Slovnnyk inshomovnykh sliv* [Dictionary of Foreign Words]. Kyiv: Naukova dumka, 680 s. (in Ukrainian)

Moiseiuk, N. (2007). *Pedahohika* [Pedagogy]: navchalnyi posibnyk. 5-te vydannia, dopovnene i pereroblene. Kyiv, 656 s. (in Ukrainian)

Thomas, A. (2003). *Intercultural competence: Princilpes, problems, concepts*. Erwagen, Wissen, Ethik, 14 (1), pp. 137–150.

Honcharenko, L., Zubko, A., Kuzmenko, V. (2007). *Rozvytok polikulturnoi kompetentnosti pedahohiv zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv* [Development of Multicultural Competence of Teachers of General secondary Schools]. Kherson: RIPO, 176 s. (in Ukrainian)

Bereziuk, O. (2015). Systemnyi pidkhid do formuvannia polikulturnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv v suchasnomu osvitnomu prostori [A Systematic Approach to the Formation of Multicultural Competence for Future Specialists in the Modern Educational Space]. *Profesiina pedahohichna osvita*:

systemni doslidzhennia: monohrafiia. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka, ss. 193–209. (in Ukrainian)

Pryshliak, O. (2021). *Teoriia i metodyka formuvannia mizhkulturnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv sotsionomichnykh profesii* [Theory and Method of Formation of Intercultural Competence of Future Specialists of Socionomic Professions]. Doktor pedahohichnykh nauk, Ternopil, 560 s. (in Ukrainian)

Asieiev, V. (1974). Problema motyvatsii ta osobystosti [The Problem of Motivation and Personality]. *Teoretychni problemy psykholohii osobystosti*. No 23, ss.122–125. (in Ukrainian)

Sukhomlynskyi, V. (1976-1977). Yak vykhovaty spravzhniu liudynu [How to Raise a Real Person]. *Vybrani tvory: v 5 t.* Kyiv: Rad. Shk., T. 2. 177 s. (in Ukrainian)

Deklaratsiia pryntsypov terpyмости [Declaration of Principles of Tolerance] (1995). URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU95324> (data zvernennia 11.09.2020). (in Russian)

Ahadullin, R. (2004). Polikultura osvita: metodoloho-teoretychnyi aspekt [Multicultural Education: Methodological and Theoretical Aspect]. *Pedahohika i psykholohiia*. Kyiv: "Pedahohichna presa", No 3, ss. 18–29. (in Ukrainian)

POLYCULTURAL COMPETENCE FOR PARENTS-EDUCATORS IN A FAMILY-TYPE CHILDREN'S HOME

Kateryna Koval

PhD applicant,

Rivne State University for the Humanities,

Rivne, Ukraine

ORCID: 0000-0002-8139-1941

e-mail: kateryna.koval@rshu.edu.ua

Abstract. The article focuses on the multicultural education of parents-educators. It was stated that a family-type orphanage becomes a new socio-cultural environment, with a high probability of different ethnic composition, culture, religion, in which a new order, way of life, traditions, customs, rules of behavior of pupils will be formed. The main direction of such a family form is to ensure the interests of children and their socialization in a multicultural society. Therefore, the formation of multicultural competence of parents-educators is one of the important tasks of their training and education. Taking into account different interpretations of the definition of multicultural competence, the purpose of the article is to analyze multicultural competence as a pedagogical phenomenon and to highlight the features and components necessary for parent-educators.

Multicultural competence is studied by scientists like: a personal formation of an individual, which includes knowledge about the multicultural space, skills and abilities of intercultural interaction; the ability to live in a multicultural

society based on acquired knowledge and skills; a transformative educational process, which consists not only in mastering personal multicultural abilities, but also in the ability to nurture them in others. In the process of scientific research, the following conclusion was made: multicultural competence of parents of educators is a combination of personal qualities based on understanding the cultural differences of different peoples and a tolerant attitude towards them, the ability to organize the coexistence of representatives of different cultures and the ability to apply this knowledge in the education of orphans and children without parents care.

Keywords: competence, multicultural competence, multicultural upbringing, multicultural environment, parents-educators, family-type orphanage, tolerance, multiculturalism.

Стаття надійшла до редакції 30.09.2022р.